

EUGEN SIMION ȘI EXISTENȚIALISMUL ROMÂNESC

SORIN ALEXANDRESCU*

Existențialismul este adesea înțeles drept un corp de reflecții în sine evidente, chiar dacă rapid formulate, asupra vieții cotidiene în genere, ori a celei dintr-o anumită perioadă istorică, formulate de către cineva care o trăiește direct. În niciunul din aceste cazuri, adevărul respectivelor reflecții nu poate fi verificat de noi, totuși el ne frapează ca atare. Nu este bazat pe documente solide, ci pare un adevăr supra-istoric, comparabil mai curând cu cel din proverbe. De unde fascinația acestor reflecții pe termen lung: așa a fost lumea mereu, așa este ea și astăzi, ne spunem noi și cităm asemenea texte alături de scrieri morale clasice, drept adevăruri evidente.

Într-un sens istoric mai precis, considerăm însă că existențialismul s-a constituit în România înainte de cel de-Al Doilea Război Mondial și imediat după, prin contribuții ale unor filosofi care nu au pornit de la ceea ce este existența în genere, în texte precum cele numite mai sus, ci de la ceea ce *ei* credeau, sau decideau că acestea ar *trebui să exprime*: autorii nu erau moralști super-conștienți de ei înșiși, ci oameni cu anumite vederi morale ori politice, militând pentru ele sau atacându-le critic: în ambele cazuri, ei se considerau intelectuali *publici*, care, dintr-un motiv sau altul, se simțeau obligați să-și exprime astfel opiniile în cetate. În ceea ce urmează, aș dori să mă ocup de un grup de asemenea intelectuali din perioada interbelică românească, în primul rând de Mircea Vulcănescu, Emil Cioran și Mircea Eliade, activi în anii 1920-1940, adică până la plecarea ultimilor doi definitiv din țară și arestarea lui Mircea Vulcănescu în 1946 de către (pro)comuniști. Toți au fost editați integral și intens comentați de Eugen Simion.

În România, primii existențialiști au fost astfel scriitori și/ sau istorici ori filosofi cu o activitate general culturală, preocupați în primul rând de

* Profesor emerit la Universitatea din Amsterdam și profesor asociat la Universitatea din București (director-fondator CESI), membru de onoare al Academiei Române; e-mail: salexandrescu2005@yahoo.com.

înființarea instituțiilor publice moderne din țară, prin asemănare cu cele europene. Un al doilea grup a activat, mai târziu, *în cadrul* acestor instituții, preocupat să definească *prin ele* ceea ce era atunci la ordinea zilei: *românitatea* țării și a societății. Primul grup înființa deci cultura românească prin *comparație* cu cele europene, nuanțându-și mereu opiniile în funcție de reușită, sau nu. Al doilea grup pleca, dimpotrivă, de la această primă modelare pentru a demonstra *specificul* local, românitatea, prin *diferență* de vecini. *Europenizarea* obseda prima mișcare ca probă de reușită a ieșirii din Orientul otoman sau balcanic, în Europa. *Românitatea*, dimpotrivă, o obseda pe cea următoare, convinsă că Românii au creat o europenitate *aparte* în Europa, diferită de celelalte. Nu întâmplător, cred, prima generație era integral francofonă, în timp ce a doua, în frunte cu cei trei mari intelectuali, Vulcănescu, Cioran și Eliade, poate și cu Eugen Ionescu și cu marele lor profesor Nae Ionescu, mișcându-se la fel de bine în germană și engleză ori italiană, limbi cărora Eliade le adăuga sanscrita. Tocmai de aceea, stabilirea în Occident, după război, a lui Eliade, Cioran și Ionescu, deși deloc dorită de ei, i-a putut duce, grație culturii, dar și originalității lor, la un remarcabil succes european *inovator*, în ciuda suferințelor personale cu care au trebuit să-l plătească.

Nu mă voi referi însă la această „europenizare” postbelică, ci la „europenitatea” lor *interbelică* din România, în care văd un proces de auto-modelare culturală firesc constituit – departe, în acel moment, de orice gând la viitoare publicații eventuale la Paris. „Transferul” acolo și marea lor carieră occidentală *postbelică* au fost însă posibile, cu atâta succes, printre altele, tocmai grație aceluia existențialism *interbelic* sui-generis de acasă, extrem de puternic. În fond, toți trei, dar în primul rând cel de al patrulea, Mircea Vulcănescu, adică tocmai cel care nu a avut șansa de a se salva în Occident la sfârșitul războiului și care, cred, nici nu a dorit să evite soarta neamului, ci a rămas de aceea acasă, tocmai el, deci, poate fi văzut astăzi drept un *deplin* existențialist român. Încerc în cele ce urmează să discut aceste aspecte pornind aici, așa cum mi s-a și întâmplat în realitate, de la un eveniment intelectual precum cel datorat lui Eugen Simion și unui editor precum Marin Diaconu, anume publicarea de către ei în ediția Fundației Naționale pentru Știință și Artă, a două volume dedicate *Existențialismului românesc* în genere, plus, apoi, operele complete ale lui Vulcănescu, Eliade și Cioran, principalii lui reprezentanți, ca și cele ale altor autori, adică vreo 10.000 de pagini în total. La acestea se adăugă însă operele separate ale lui Noica, Eugen Ionescu și mai ales alte volume de Eliade, din care au apărut

până acum primele patru, dar sunt în lucru în acest an încă două, editate de echipa coordonată de Oana Soare; primele conțin doar opera de adolescență ale lui Eliade, cea din India, ca și romanele *Întoarcerea din rai* și *Huliganii*.

Deși scriitorii din această generație au trăit anii interbelici în România, ei s-au distanțat de unele probleme sociale locale, poate considerându-le atunci, în mare, rezolvate. Nu au jubilat însă, astfel, de libertate, închizând ochii la orice era negativ, ci s-au dedicat sectorului acesteia *anistoric*, respectiv *existenței general umane*. Nu românitatea ca atare, ci existența acesteia s-a dovedit atunci pentru ei prin definiție *tragică*, de vreme ce moartea o închide oricum, iar nesiguranța viitorului poate oricând șterge tot ce ai clădit în viață. Desigur, așa a fost lumea totdeauna și așa va rămâne; întrebarea este astfel de ce *acești* intelectualii români descoperă *tocmai acum* tragicul și de ce noi numim, oarecum parcă de la sine, *existențială* reflecția lor despre acesta. Exact așa au discutat-o Eugen Simion și Marin Diaconu, amândoi, din păcate, de curând decedați, socotind, probabil, gravitatea acestei discuții de la sine înțeleasă. Pe de-altă parte, trecerea de la abordarea *istoric culturală* a vieții din România la *tragicul existențial* al vieții umane în genere, în lume, exprimă un *alt* decupaj problematic decât cel precedent, care era mai curând istoric și local. De ce tocmai atunci devine tragicul uman *evident*, adică aproape simultan cu democratizarea socialului? Tocmai pentru că mai înainte el fusese cumva ascuns de unele nedreptăți ale acestuia? Probabil. Cert este însă și că Cioran descoperă trăirea tragică drept esențială în Berlinul vizitat exact pe când acesta era pe cale să piardă, prin ascendența hitlerismului, viața democratică precedentă. Abia după aceea Cioran se apleacă preponderent asupra tragicului în România democrată, adică tocmai când Nae Ionescu reflecta aici asupra posibilității unei revoluții spirituale (ortodoxe) sprijinite pe democrație rurală, ambele urmând să ducă împreună la o renaștere națională. Eugen Simion nu spune dacă, după el, acest fapt era chiar realizabil în România anilor treizeci¹, dar remarcă posibila influență a gândirii lui Nae Ionescu asupra lui Cioran în această reflecție și adaugă: „Când comparăm azi (2019) lucrurile vedem că predicatorul Nae Ionescu s-a înșelat profund. Lumea europeană n-a mers cum o gândea el, a mers cum a vrut ea să evolueze”². Alta este însă întrebarea care mă preocupă pe mine aici. Putem oare spune, precum Cioran,

¹ *Existențialismul românesc: 1919-1947*, vol. 1, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, Introducere de Eugen Simion, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2019, p. XXVI-XXVII.

² *Ibidem*, p. XXIX.

influențat, poate, de ideile vehiculate atunci în Germania, că exista în acel moment deja un existențialism românesc autentic, deși local? Sau este mai curând corect să considerăm existențialismul doar ca un curent intelectual european la care au participat – deși din plin – și câțiva români?

Eu rețin prima ipoteză drept cea corectă, printre altele și pentru că Eugen Simion și Marin Diaconu demonstrează convingător, prin volumele editate de ei, existența reală a acestui existențialism *românesc*, adică a unui curent de gândire local care-l *precede* pe cel *postbelic* parizian. Ei doi chiar așa numesc, pe drept cuvânt, o întreagă epocă din literatura română modernă, dat fiind marele număr de participanți și de opere în acest sens în *eseistica* tinerei generații din anii treizeci. Mai mult, eu mă întreb chiar dacă existențialismul n-a fost cumva un curent *major* în politica, literatura și filosofia *în genere* din România acelor ani. Toată lumea se întreba ce *este* o operă literară și care este puterea ei în societate exact în publicistica și literatura³ dintre 1918-1938, adică în timp ce, simultan, politica interbelică tocmai realizase pentru prima oară în istorie integralitatea teritorială a României, incluzând toate regiunile unde românii erau majoritari, ca și alte criterii, precum independența, libertate politică și avânt economic în genere! Mai mult, putem spune că România Mare a existat *ca atare* doar în acești 20 de ani de după 1918, deși ea constituia de fapt o dublă excepție în zonă, politic, tocmai că nu unanim aplaudată: ca *etnie separată, latină*, între slavii și maghiarii vecini, dar și ca *ortodocși latini* între catolici maghiari, poate și protestanți, la nord și la vest, ori alți ortodocși la sud, dar etnici slavi (bulgari). După 1938, Basarabia și o parte din Bucovina sunt însă pierdute de țara noastră, luptele politice interne se duc sângeros, iar comunismul anihilează curând orice formă de democrație reală în țară. Dar nu era de așteptat ca românii, atunci în interbelic, mai curând *să jubileze* public și personal în fața acestui nou statut internațional, chiar dacă el intern nu era tocmai perfect, decât să traverseze atâtea îndoieli cu privire la propria lor identitate? Desigur, multe categorii politice și culturale din populație și cultură au și cunoscut o asemenea jubilară, totuși în același timp, altele, și nu puține, au criticat aceste valori drept plat burgheze și superficiale. Pentru discuția noastră de aici mi se pare însă important să reținem faptul că această critică a adoptat tonuri *existențiale* în limbaj și în scris, denunțând nu insuficiența acelor valori, ceea ce era poate parțial adevărat, ci non-substanțialitatea acestor mari probleme *în genere*. Tocmai la un nivel *filosofic* au fost criticate valorile afirmative,

³ Este foarte probabil că discuția simultană din celelalte arte era probabil concentrată atunci pe aceleași întrebări, dar nu m-am ocupat de aceasta în textul de față.

politice sau direct statale, grupate sub o anumită lumină burgheză, considerate false ori superficiale de către *noua* intelectualitate. Esențial este deci tocmai faptul că acest curent *existențialist nu a fost atunci politic, ci filosofic și cultural: tot așa trebuie el de aceea discutat și acum.*

Existențialismul românesc, o primă abordare

Existențialiștii sunt primii intelectuali români care *nu sunt* totodată și oameni politici. Ei nu mai ocupă simultan o funcție publică de vârf și nici nu se mai exprimă explicit pentru sau împotriva unui anume partid, sau oficial în interesul statului român, precum numeroși predecesori. Toți acești tineri de acum sunt intelectuali cu opinii strict individuale, pe care și le exprimă spre *discuție*, nu spre *constituire* a unei (noi) politici. Discuția poate *inspira* politicieni, este adevărat, dar nu constituie imediat, ca atare, noi *acte* politice. Ne putem chiar întreba în ce măsură un izvor de inspirație poate fi retrospectiv lăudat sau blamat drept vinovat pentru faptele ulterioare ale unor politicieni care l-au citit sau doar l-au citat. Un exemplu printre altele multe posibile: este Diderot oare blamabil pentru unele exagerări ale lui Saint-Just, de exemplu cele contra lui Danton? Evident că nu. Fără a insista pe asemenea exemple, consider însă că un politician este *el singur* blamabil sau lăudabil pentru propriile lui fapte, și nu autorii pe care i-a citit în sprijin. De fapt, numim aici anumiți autori români *existențialiști* pentru că ei discută ce înseamnă, sau nu, pentru ei înșiși, personal, *existența cotidiană*, și nu un anume angajament politic, fie că l-au semnat vreodată, fie că nu. Această existență nu include viața politică, ba chiar, dacă ea îi este cumva atribuită, fie pozitiv, fie negativ, existențialiștii refuză să fie considerați din *acest* motiv drept oameni politici. Dimpotrivă, cred că pe măsură ce politica a invadat tot mai mult viața cotidiană a românilor, de prin 1930 până astăzi, deci, iată, sigur un secol, noi chiar trebuie să ne întrebăm nu numai în ce măsură această invazie ne-a atins, adesea chiar rănit, viața, ci și în ce măsură noi înșine am acceptat-o, la un moment dat ca atare, de voie sau de nevoie.

Mircea Vulcănescu: dimensiunea românească a existenței în 1933

Cele două atitudini fundamentale discutate de Vulcănescu în anii treizeci ai secolului trecut cu privire la modul în care trebuia să se poarte

în societate generația tânără de atunci sunt uluitor de apropiate de dilemele românești mai recente⁴; chiar mai mult, remarcile lui rămân parcă mereu actuale. Primul eseu pe această temă are titlul grăitor „Istorism prin resemnare”⁵ (1933) și se referă la cei care, deși „recunosc primatul valorilor spirituale”, sunt activi într-un mediu strict social, fie civic, fie politic și acceptă cu „resemnare să rămână în istorie chiar dacă asta înseamnă ratare”⁶. Atitudinea este nobilă pentru că ea, în ciuda riscului de „pierdere în lume”, are meritul „hotărârii de a-și face datoria în veac”⁷, spune Vulcănescu, deși termenul „resemnare”, sună mai curând negativ. Pe de-altă parte, noi, tinerii de atunci, adaugă el, simțim „faptul brut al existenței și trăim sentimentul tragic al unei crize, lipsiți de adevăratele alimente spirituale... Nici dictatura de clasă, nici naționalismul integral nu ne pot fi nouă semne ale absolutului de care avem nevoie. Dar nici relativismul de altădată nu mai este cu puțință...”⁸. Neputând adăuga aici multe alte texte exprimând aceeași atitudine, mă rezum la citarea doar a două eseuri, adevărate expuneri de principiu ale întregii generații tinere de atunci, cum am mai spus: cel amintit deja și cel următor.

Istorism prin resemnare

Aceasta este „atitudinea acelor dintre tineri care, deși recunosc primatul valorilor spirituale și caracterul derivat al preocupărilor politice, în ordinea absolută... în loc să opună acestui mediu o negare, se afundă în el și... încearcă – în sfera lor modestă de acțiune – o operație de îndreptare, cu conștiința că, procedând așa, fac, în fond, un sacrificiu, dar în același timp, cu conștiința că oricare altă atitudine este și inelegantă, și zadarnică”⁹.

⁴ Mă refer la propria mea tinerețe din anii comuniști 1950-1960, deși viața publică era atunci, evident, total diferită. Nu discut aici acest aspect, reflectez doar asupra unor repetiții în politică, de care nu suntem totdeauna conștienți.

⁵ Mircea Vulcănescu, „Istorism prin resemnare”, publicat în ziarul *Dreapta*, 26 martie 1933, și republicat în *Opere*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, Introducere de Eugen Simion, vol. 1, *Pentru o nouă spiritualitate filosofică; Către ființa spiritualității românești*, Academia Română, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2005, p. 715-724.

⁶ Mircea Vulcănescu, *Opere*, vol. 1, p. 716.

⁷ *Ibidem*, p. 723, p. 724.

⁸ Articolul „Revizuirea de conștiință”, 1928, în *Ibidem*, p. 733.

⁹ *Ibidem*, p. 715. Nu citez integral textul respectiv, din cauza lungimii lui și folosesc din acest motiv semnul „...” acolo unde îl întrerup. (S.A.).

Atitudinea aceasta vine dintr-o „sete de realitate”, nu din activitatea curentă. „Dacă [eu] sunt numai așa cum sunt... nu sunt. Nu exist spiritualicește decât încercând să fiu așa cum trebuie”. Dar cum trebuie, de ce și cine îmi spune cum trebuie? Autoritatea, obligația? Și cine ne transmite această datorie? Autorul nu spune, dar ea vine probabil dintr-un reflex interior puternic, un soi de *Eu* socializat. „Aici intervine a doua rădăcină a istorismului resemnării: conștiința răspunderii colective și sentimentul solidarității. Să încerci să faci ce ți se cere. Și să ascuți!” De ce? „Pentru că nu pot să mă sustrag chemării care mi se face”. „Cheia întregii atitudini a istorismului resemnării stă-n convingerea că întărirea vieții în comun nu-i cu puțință decât dacă o pleiadă a celor mai buni ai generației se va hotărî să se sacrifice, să renunțe la împlinirea lor, la auto-realizarea lor, pentru binele celor mulți”¹⁰. Aceste idei sunt reluate de fapt în multe alte eseuri. „De ce să nu mărturisim, atunci, că nu mai credem nici în individ în sine, nici în auto-folosința libertății, mai puțin în eficacitatea ei?” Reiau citatul. „*Nici dictatura de clasă, nici naționalismul integral* nu ne pot fi nouă semne ale absolutului de care avem nevoie. Dar *nici relativismul de altădată* nu mai este cu puțință pentru oameni cărora, neavând timpul să se plictisească, le trebuie răspuns la întrebările cele mai grave ale existenței. *Dar cu toții ne recunoaștem în același semn: Alternativa, Dubiul în semnul tragic și actual de a fi o generație ce încearcă, între relativismul drag și absolutismul aspru, IEȘIREA CU ORICE PREȚ din îndoială*”¹¹. Asemenea luări de poziție sunt definatorii nu numai pentru Vulcănescu, ci pentru (mai) toți cei ce vorbesc în numele generației lui. Ultima frază este o concluzie a zbuciumului întregului său grup: nu anumite idei sau programe sociale sau politice îi chinuie, ci certitudinea că ele nu sunt în niciun caz cheia problemelor și că, în același timp, nu este suficient nici a le sprijini, nici a le combate.

Un *mal du siècle*? Fără îndoială. Eu văd în aceste mărturisiri ale lui Vulcănescu formularea cea mai clară a răului social resimțit de tinerii acestei generații, *deși* ele sunt exprimate literar, nu politic; mai mult, *deși* ele sunt evident *post-politice* și, ca atare, dezbătute doar de la individ la individ. Sigur, ar trebui analizate mult mai pe larg declarații similare la colegii de generație ai lui Eliade, chiar la prietenii apropiați care împărtășeau același punct de vedere – ceea ce nu pot face eu acum și aici –, pentru a vedea în

¹⁰ Ultimele citate vin toate din același volum, anume de la p. 720, p. 723-724, p. 732, p. 733 și p. 734.

¹¹ *Ibidem*, p. 734. Cursivele, ca și majusculele ultimului citat, aparțin textului lui Mircea Vulcănescu.

ce măsură acest *mal du siècle* enunțat de Vulcănescu funcționa cam la fel la Eliade și Cioran, așa cum am eu impresia. Aș vrea să trec însă mai departe, deși tot fugar, la al doilea text programatic al lui Vulcănescu.

Activism prin disperare¹²

Eseul începe prin diverse definiții, dintre care le citez pe următoarele: „O generație se naște din întâlnirea, în *timp*, a unui *grup de oameni de aceeași vârstă* cu un *eveniment istoric oarecare*.” „O generație nu reprezintă deci o solidaritate indisolubilă cu o idee, cum e unirea efigiei cu materialul în care ia chip; ci numai o relație de *conjunctură*, de întâlnire temporală între un grup de împrejurări istorice și sociale definite și un grup de oameni de o vârstă, care le suferă influența în același timp. ... `Generația` nu e deci decât rezultatul încercării de a cristaliza relația dintre o anume structură sufletească și un complex de circumstanțe sociale, caracteristice unui anumit moment istoric!”¹³. Vulcănescu consideră apoi că generația lui, totodată aceea a lui Blaga¹⁴ este a șasea după generația întemeietorilor Lazăr și Heliade. Ea a fost crescută la școală în spiritul respectului unei anumite ierarhii și al vieții omenești, dar războiul a însemnat sacrificarea individului pentru scopuri colective, astfel încât membrii acesteia nu mai cred „nici în individ în sine, nici în a-toată-folosința libertății”. „Și după noi vine o generație pe care n-o mai leagă de libertate nici atât”. „*Nici dictatura de clasă, nici naționalismul integral nu ne pot fi nouă semne ale absolutului de care avem nevoie. Dar nici relativismul de altădată nu mai este cu putință* pentru oameni care, neavând timpul să se plictisească, vor răspunsuri la întrebările cele mai grave ale existenței” și vor totodată „*ieșirea CU ORICE PREȚ din îndoială*”¹⁵.

Întrebarea fundamentală rămâne mereu aceeași: care era atunci locul intelectualității în societatea românească? Vulcănescu mărturisește că scrie la două săptămâni după apariția romanului *Întoarcerea din rai* al lui Mircea Eliade: „E un roman al ratării generației, această carte! Al irosirii ei fără sens, fără finalitate...”. Personajul central de aici seamănă, continuă autorul, cu Radu Comșa, „eroul din *Întunecarea* lui Cezar Petrescu, reprezentant

¹² Text datat 1934 și publicat în același volum din *Existențialismul românesc*, p. 680-705.

¹³ *Ibidem*, p. 681.

¹⁴ *Ibidem*, p. 685.

¹⁵ Preiau aici anumite cuvinte în cursiv și cu majuscule conform grafiei lor din documentul original (S.A.).

tipic al generației sacrificate”¹⁶. Și continuă la fel de vehement: „Nu prețuim nimic atât timp cât nu ne robim intereselor lor, ale proletariatului sau ale... burgheziei. Azi trag jandarmii în muncitori; mâine vor trage muncitorii în burghezi. Ce avem noi a face cu unii sau cu alții? Nu ne recunosc nici burghezii, nu ne recunosc nici muncitorii. Și mai vorbiți de tragism!... Nu vedeți că nici nu suntem luați în seamă atât timp cât rămânem intelectuali!”¹⁷.

Citite astăzi, asemenea strigăte de disperare ne uluiesc. Pentru noi, pentru mine, ca să fiu explicit, o asemenea condiție a intelectualului a fost numai cea din comunism, atât sub stalinismul lui Gheorghiu-Dej, cât și în timpul așa numitului „naționalism” ceaușist, care, în plus, ne intoxica și prin pervertirea iubirii de țară; pervertirea ceaușistă ne oripila tocmai pentru că iubirea de țară era reală, deși o ascundeam. Îmi este de-aceea greu să o consider la fel pe cea din anii treizeci ai secolului al XX-lea!

Revenind la problema de bază a scrierilor de aici, anume la definiția și sensul intelectualității, ne întrebăm totuși dacă trăsăturile acestei „inter-clase” nu sunt astăzi aceleași precum cele de atunci. Rămân rolul și prezența unei asemenea inter-clase în societate mereu aceleași, neschimbate? Chiar și astăzi, în 2025, când un intelectual a fost ales prin vot liber drept președinte al României? Nu mă refer însă aici la acest ultim aspect, ci la chestiuni mai generale. Cred de-aceea că cele două tendințe numite de Vulcănescu „istorism prin resemnare” și „activism prin disperare”, definitorii pentru intelectualitatea românească în perioada interbelică, sunt mai curând cele care au rămas aceleași în perioada comunistă, în ciuda enormelor diferențe între politicile oficiale din cele două epoci. Acesta ar putea fi, mai curând, motivul pentru care diferiți intelectuali români pot avea impresia de *repetiție*, ori *continuitate* în viața lor publică în ciuda marilor deosebiri politice și culturale între perioada interbelică și cea comunistă.

Într-un eseu scris recent pentru revista *Observator cultural* despre Tudor Vianu¹⁸, m-am referit și la Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Dacă Vianu s-ar putea regăsi cumva într-un „istorism prin resemnare” al intelectualilor în timpul comunismului, ar putea oare Zoe Dumitrescu-Bușulenga fi văzută ca reprezentantă a unui „activism prin disperare” care includea, poate vrând-nevrând, unele regretabile poncife ale vremii? Discuția este foarte dificilă și regret a nu ști destule fapte concrete despre doamna Bușulenga, spre a avea

¹⁶ *Ibidem*, p. 688.

¹⁷ *Ibidem*, p. 689-690.

¹⁸ Sorin Alexandrescu, „Profesorul și regimul: o lecție despre demnitate”, în *Observator cultural*, nr. 1261, 25 iunie–1 iulie 2025, p. 10-12.

o opinie poate mai clară. Oricum însă, mulți dintre intelectualii români post-belici, cred că și dintre cei actuali, pot fi astăzi văzuți drept considerând că răspund unor astfel de criterii, de care unii sunt poate chiar mândri.

Culorile prezentului

Ca de obicei, prezentul desfide orice clasificare din trecut, deși nu și problemele care au dus inițial la acea clasificare. Mai întâi, cred că în toate perioadele de timp care au trecut de la configurarea lor acum aproape un secol¹⁹, ca și în ciuda diferenței dintre ele, „istorismul prin resemnare” și „activismul din disperare” au co-existat în același sens: al doilea termen al fiecărei expresii a fost totdeauna înțeles drept cauză, scuză ori motiv de mândrie al participării subiectului la primul termen. Cineva întotdeauna s-a scuzat ori s-a mândrit cu faptul că, din *obligație resemnată* fiind într-o anumită situație concretă, a trebuit să adere, ori să participe la o anume misiune, acțiune politică ori atitudine intelectuală din societatea de atunci! Deci nu din convingere direct, chiar brutal, dar liber afirmată. Nici dorința de glorie, nici teama de vreo pedeapsă n-au fost, așadar, cauza public recunoscută a ambiției publice a vreunui intelectual anume, ci doar „obligația impersonală” în situația dată, la care el / ea a trebuit să se resemneze. Toată lumea, s-ar zice, a trebuit la un moment dat să se angajeze activ într-o anumită activitate, din teama că, altminteri, va fi foarte lovit, dar n-a făcut-o nicidecum din acord politic sau moral cu situația respectivă! Totul ar fi fost, cum ar zice un francez, *un faire semblant!*

Sigur, adesea au fost situații atât de periculoase, încât doar așa se putea cineva salva; totuși, în cultura română din anii 1930 încoace, puține cazuri există, cred, în care intelectualii s-au angajat într-o acțiune acceptând *pe față* rezultatele, pozitive sau negative, ale acestei implicații. În multe altele, ei s-au declarat *nevoiți* s-o facă! „N-ar trebui să existe om de vârsta mea care să nu simtă necesitatea unei revizuirii a poziției sale spirituale față de țărănul așa de organic încheșat în orizontul lui material, așa de omenește român în toate ale lui, comparat cu lipsa de stil și cu dezaxarea vieții de la oraș”, declara la un moment dat Mircea Vulcănescu într-un eseu. Acest sentiment de vinovăție față de țărani ori față de alți români neajutorați economic, indiferent dacă obiectiv justificat sau nu, se datora atunci faptului că

¹⁹ Mai exact, au trecut 91 de ani din 1934 până în 2025, când scriu acest eseu (S.A.).

grupul de intelectuali respectiv se considera moralmente și cultural *dator* să dea socoteală Românilor de actele lor, *deși* nicio obligație formală nu-i constrângea s-o facă. Altfel spus, Vulcănescu și prietenii lui au trăit profund moral datorita lor de intelectuali români față de concetățeni *numai* dintr-un sentiment general de datorie morală și intelectuală față de țara lor și de cei mai săraci români din aceasta, țărani. Tocmai ei aveau acest sentiment de datorie, exact pentru că erau orașeni get beget! De aici și datorita resimțită de mulți intelectuali „de a desăvârși unitatea sufletească a românilor uniți politicește”, apoi „de a obiectiva această unitate sufletească în creații culturale” și mai ales de a pregăti sufletește tânăra generație pentru „ceasurile de încercare care pot veni”.

Existențialismul indefinit

I se poate desigur replica lui Vulcănescu faptul că o asemenea generalitate a demersului lor intelectual, al lui și al celor din jurul său, chiar fundamental morală cum era, nu putea fi suficientă pentru a-i asigura acceptarea publică în România, și de altfel, probabil, în nici oricare altă țară. Dar nu în acest sens *social* îi văd eu importanța, ci într-un sens *cultural*. El certifică, cred, actul de naștere al *unei noi intelectualități* românești drept un grup social independent de celelalte, dar și conștient de faptul că este dator să exprime o *nouă* formă de acțiune în lumea modernă *ca atare*. În studii mai vechi, am vorbit de apariția unor discursuri publice în România, reliefând punctele de vedere ale unor categorii sociale emergente în secolul al XIX-lea și la începutul celui de-al XX-lea²⁰. Scrise atunci într-un mod poate prea general, ele au fost reluate însă mai târziu într-o încercare de a specifica nuanțele sociale ale fenomenului, pe urmele lui Max Weber și ale distincției pe care el o face între *Besitzbürgertum* (burghezia proprietară) și *Kulturbürgertum* (cea intelectuală)²¹, amintită și mai sus. Aș dori acum să

²⁰ „Ipoteza mea este că poporanismul este discursul «inventat» de notabilii locali (unii de valoare intelectuală certă) pentru uzul micii burghezii de tip economic, așa cum discursul liberal fusese «inventat» de marii dregători pentru burghezia de afaceri și marii proprietari de pământ interesați de comerț” (Sorin Alexandrescu, *Privind înapoi, modernitatea*, Editura Univers, București, 1999, p. 11).

²¹ Sorin Alexandrescu, „Modernism și antimodernism. Din nou, cazul românesc”, în Sorin Antohi, coordonator: *Modernism și antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*, Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2008, p. 103-159. Citatul este de la p. 113.

certific însă faptul, neremarcăt mai înainte, că o anumită parte a acestei burghezii intelectuale se desface *voit* la un moment dat din ansamblul social și se definește critic în raport nu numai cu societatea, ci și cu anumite păături burgheze în particular, într-o mișcare de autonomie totală.

În 1934, apare *Existența tragică* a lui D. D. Roșca, odată cu *Nu* al lui Eugen Ionescu. „Noua generație optează pentru autenticitate, experiență, aventură, revoltă. ‘Huliganul’ este tipul exponențial al acestei noi provocări morale și sociale. El neagă toate valorile acceptate, vrea să cunoască frenezile ..tineretii, dar suferă de incapacitate de contemplație în suferință”²². Blaga critică existențialismul vulgar din România (CVI, 106). Ionescu, Cioran, Eliade „văd în Sartre un oportunist al istoriei” (CVIII, 108). Experiențele estetice sunt pentru ei inesențiale, în timp ce „Experiența reală, adevărată, esențială și rodnică este doar așa-zisa trăire (*Erlebnis*)” (CXII, 112). Eliade proclamă: „Agonia este cu totul străină sufletului românesc. Noi nu am experimentat decât ratarea: singura mare suferință a intelectualilor noștri a fost, până mai anii trecuți, aceea ‘de a nu fi înțeleși’ ”. Tot el deschide discuția despre spiritualitate în România: „‘Noua spiritualitate’ înseamnă, mai spun o dată, primatul spiritualului în defavoarea politicului (o opțiune pe care până prin 1933 o au toți tinerii), apoi atenția dată experienței individuale în procesul creației, dar și al meditației filosofice, refuzul pozitivismului și al filosofiei ‘de școală’ ” (CXVI, 116).

Tot el refuză ideea lui Sartre despre alienarea omului: „Omul este o sumă de mituri care-l ajută să nu piardă, într-o lume desacralizată, dominată de obiecte, sentimentul sacrului” (CXXV, 125). Motiv pentru Eliade să declare că „Acest existențialism românesc ar putea fi numit „Existențialismul mitic sau... existențialismul cosmic” (CXXCI, 126).

Eugen Simion

O întrebare esențială, pentru mine, este însă *de ce* a scris Eugen Simion despre existențialism. Ce l-a atras? Modernitatea ca obsesie într-o cultură *semi-modernă*? Nu, eu cred că motivul este de fapt mai adânc și are legătură cu faptul că existențialismul a rămas, neoficial, cumva *accesibil* sub comunism, deși *fără* a putea fi numit ca atare. Tot așa a apelat și Eugen Simion

²² Aici și în citate următoare trimit, precum și mai sus, la volumul *Existențialismul românesc: 1919-1947*, vol.1, ed. cit. Trimit la acestea dar alături cifrele arabe corespunzătoare pentru ușurința lecturii (S.A.). Primul citat este de la pagina XCIV, 94.

la el, anume ca la ceva permis de comunism, dar nu născut în comunism și nicum derivat din el. Anumite aluzii erau atunci individual acceptabile, în sensul de întrebări „inocente” ale unor tineri despre „ce viitor pot avea ei”, fără a se preciza dacă acesta era gândit și obligatoriu căutat în aceeași societate, ori dimpotrivă, într-o alta! Întrebarea părea neinterzisă de comunism, deși nu era nici vreodată laudată ca atare, în afara de obsedantele „angajamente” de viitor, luate în sens politic sau economic. Acestea par a sugera o întrebare precedentă, anume „ce mă așteaptă în viitor”; mai abstract formulat, ce fel de existență? Să considerăm atunci că ea presupune drept cadru un soi de *existențialism indefinit*? Ciuntit de un viitor liber ales, acesta se prezenta desigur fără pretenții de aderență la existențialismul european, nici chiar la cel francez, pătat de un Sartre adesea neplăcut echivoc; totuși, el însemna de fapt un mod de trai *individual* în comunism, cu reflecții personale, chiar dacă fără alte planuri publice de viitor decât cele oficiale. Totodată, acesta putea sugera oarecare întrebări, eventual în modul echivoc al vreunor personaje schițate de scriitori precum Nicolae Breban ori Al. Ivăsiuc, mai ales. Constituiau ei, și alții, măcar aparent, un soi de teritoriu aparte, acceptat ca atare? Vor fi avut loc și discuții publice în vreun asemenea sens? Oricum, dacă da, acest soi de „existențialism” nu avea nimic politic, deși Sartre, dacă nu mă înșel, primise atunci oficial premii „Lenin” și „Stalin” pentru activitățile și operele sale!

Sub comunism, viața privată era admisibilă dacă nu aluneca în contes-tare; oricum unii indivizi „semi-asociați” au fost admiși drept „material” de reconstrucție. De fapt, în locul anti-comunismului, interzis ori sever pedepsit, *non-comunismul silențios*, adică o viață mic-burgheză neduș-mănoasă, deși criticată, nu era interzisă. La fel, existențialismul părea acceptabil în privat, tot așa precum spiritualitatea laică, uneori chiar cea creștin ortodoxă. Existențialismul se plasa într-un asemenea spațiu ambiguu, *între individual și colectiv*. Dacă România nu a avut o *dizidență fățișă, pe scară largă*, în comunism, am putea poate spune că ea a cunoscut, în schimb, un soi de *cultură în culise semi-existențialistă*, în sensul de preocupare frecventă, deși neoficială, pentru *existența individului ca atare*, în ciuda criticii oficiale a individualismului! Într-un mai larg context, *spiritualitatea*, deși non-religioasă și indecisă între lumea de aici și altă lume, s-a păstrat ca un termen *persistent, dar constant indefinit*, nici integral religios, nici exclusiv estetic. Neprecizat nici filosofic, religios, ori literar, termenul a rămas astfel în cultura română modernă un *deziderat major, dar vag*.

Este acesta un blocaj cultural al nostru sau exprimă el intuiția faptului că omului în genere, și Românului, pentru noi poate în mod special, îi este dat doar efortul de a-l atinge, nu și iluminarea de după ce-l va fi atins?

Ispitele lui Eugen Simion

Chiar prefața lui Eugen Simion, de la care am plecat, numește termenul esențial al acestor discuții, *ispite*, dar nu sugerează și mijloacele de a le atinge. Caracterul tinerei generații de atunci, din anii treizeci, este definit prin sete de experiență, autenticitate, spiritualitate, tensiunea dramatică, criză. Desigur, dar la ce au dus toate acestea? Nici existențialistul Mircea Vulcănescu, nici istoricul Eugen Simion, niciunul dintre ei, deci, la vremea lui, nu a acordat întrebării de mai sus un răspuns clar. Desigur, comunismul a făcut mult timp imposibil orice răspuns public propriu-zis. Totuși, nici în România redevenită democratică întrebarea nu s-a pus public, iar când Eugen Simion a readus-o pe tapet, discuția, pe câte știu, tot nu a fost reluată. Extraordinarele remarci ale lui Mircea Vulcănescu au rămas însă la noi, și sunt și acum, încă actuale. *Cultura română pare astfel blocată pe întrebare, nu pe răspuns*. Sau *răspunsul*, în momentul cultural prezent, nu poate fi încă, nici acum, dat? Ori, și mai probabil, dramaticele expresii ale lui Vulcănescu, „**activismul prin disperare, mântuirea prin cultură, istorismul prin resemnare**” nu sunt de fapt întrebări, nici răspunsuri, ci sugerează mai curând căi de urmat, nu spre efecte ori răspunsuri evidente, precum obișnuitele *politici* culturale, ci drept moduri de viață văzute sau ca valori ultime în sine. Mircea Vulcănescu, de fapt, nu ne spune, și cu atât mai mult nu ne impune, să venim cu un răspuns. Romanele zise existențialiste ale lui Eliade din epocă – *Întoarcerea din rai*, *Huliganii* – le exemplifică narativ, dar nu ne propun, nici ele, soluții directe. Poate că, filosofic sau narativ exprimate, aceste expresii sunt într-adevăr doar atitudini, adică *Erlebnis*, experiență, dar nu soluții; altfel spus, moduri de a putea trăi în acord cu *sine însuși*, dar nu adevăruri veșnice și universale pentru care să fim gata a ne război, chiar știind că pierdem lupta. Mircea Vulcănescu, cred că și Mircea Eliade, așa le-au văzut și, dacă într-adevăr le-au admirat fără rezerve – ceea ce rămâne de fapt de controlat, dar nu aici, și nici acum – acceptarea acestora a fost a lor, deși *nu doar a lor*. Ea nu a fost una propusă și, desigur, nici impusă nimănui – probă chiar moartea dramatic acceptată în închisoare a lui Vulcănescu, dar însoțită de apelul de a nu fii răzbunat!

Spiritualitate

Altfel spus, aceasta a rămas, în discuție, o supremă valoare *implicită*, prin Vulcănescu primind chiar un loc central în Panteon, dar unul metaforic. Ea constituie un spațiu indefinit, deși suprem, în cultura română, atât în cea non-religioasă, cât și în cea non-estetică, propusă de artă, respectiv de religie, dar nu impusă drept valoare supremă de niciuna. Spiritualitatea este *un mit central indefinit* în cultura română, cheia ei de boltă, deși una care nu impune nimic nimănui și nu este nici impusă de nimeni imperativ, nici ca valoare creștină, nici laică.

Concluzie? Sau mai curând un răspuns suspendat

Deși nu a scris o istorie a literaturii române, ci o istorie a scriitorilor români, Eugen Simion s-a identificat cu ea. Aceasta este *istoria lui*: nu ca teorie literară, nici ca istorie literară propriu-zisă, ci prin conlucrarea celor două perverse forțe deși extraordinare intuiții discutate mai sus: „istorism prin resemnare” și „activism din disperare”, ambele ușor de (re)descoperit în prezent, ca și în istorie. Simion a generalizat ceea ce era individual la diverși scriitori români, Mircea Eliade printre ei, dar adesea în mod special, adesea el chiar în primul rând. Totodată, a trecut sub tăcere, cred, din discreție, faptul esențial, anume acela că însuși Eugen Simion a funcționat *aici* tot după aceste principii, în Bine, dar uneori și în absența lui. Formula îmi pare a avea simultan o largă răspândire în România și a ne caracteriza, probabil, pe mai toți, deși niciodată și pe nimeni definitiv. Oricum, scrisul lui Simion ne pune o oglindă în față tuturor. Intelectualii, cei mai mulți dintre ei, adică dintre noi, astfel trăim, lucrăm și scriem: suspendați între activism, când situația chiar ne disperă („cuțit os!”) și resemnare când nu, deși istoria, pe toți, nu-i așa, totuși inevitabil, adesea, în tăcută resemnare ne împinge.

Bibliografie

Ediții:

Existențialismul românesc: 1919-1947, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, Introducere de Eugen Simion, vol. 1, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2019.

Vulcănescu, Mircea, *Opere*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, Introducere de Eugen Simion, vol. 1, *Pentru o nouă spiritualitate filosofică; Către ființa spiritualității românești*, Academia Română, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2005.

Studii:

Alexandrescu, Sorin, *Privind înapoi, modernitatea*, Editura Univers, București, 1999.

Alexandrescu, Sorin, „Modernism și antimodernism. Din nou, cazul românesc”, în Antohi, Sorin (coordonator): *Modernism și antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*, Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2008.

Publicații seriale:

Alexandrescu, Sorin, „Profesorul și regimul: o lecție despre demnitate”, în *Observator cultural*, nr. 1261, 25 iunie–1 iulie 2025, p. 10-12.

ABSTRACT: This article aims to discuss the interpretations that Eugen Simion formulated regarding Romanian existentialism. The focus will fall mainly on the intellectual activity of three interwar Romanian thinkers: Mircea Vulcănescu, Emil Cioran, and Mircea Eliade. One of the directions we will emphasize is the fact that Eugen Simion convincingly demonstrated the real manifestation of this Romanian existentialism—that is, a local current of thought which preceded the postwar French existentialism. We will also underline the idea that although Eugen Simion did not write a history of Romanian literature but rather a history of Romanian writers, he built this project under the influence of two expressions coined by Mircea Vulcănescu, both proving to be extraordinary intuitions: “historicism through resignation” and “activism out of despair.”

KEYWORDS: Eugen Simion, Romanian existentialism, Mircea Vulcănescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, history of Romanian writers.